

УДК 347.962.3

Крусян Р. А.,
прокурор Київської місцевої прокуратури № 10

ЕТИЧНІ ВИМОГИ ДО СТАТУСУ СУДДІ: МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ ТА ВІТЧИЗНЯНІ КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВІ НОВЕЛИ

Статтю присвячено визначенню поняття та розкриттю змісту професійної етики та доброчесності як етично-моральних складових статусу судді, як категорій оновленого чинного законодавства. В статті ці категорії розкриті у контексті сучасного етапу судової реформи. Здійснено аналіз міжнародно-правових стандартів морально-етичної поведінки суддів.

Ключові слова: професійна етика, доброчесність, суддівська етика, судова реформа, міжнародно-правові стандарти, суддя, статус судді, судова влада.

Статья посвящена определению понятия и раскрытию содержания профессиональной этики и добросовестности как этично-моральных составляющих статуса судьи, как категорий обновленного действующего законодательства. В статье эти категории раскрыты в контексте современного этапа судебной реформы. Проанализированы международно-правовые стандарты морально-этичного поведения судей.

Ключевые слова: профессиональная этика, добросовестность, судейская этика, судебная реформа, международно-правовые стандарты, судья, статус судьи, судебная власть.

The article is devoted to the concept and content of professional ethics and integrity as ethical and moral status of the components of a modern judge, as categories of the updated current legislation. The article describes these categories in the context of the present stage of the judicial reform. International standards of moral and ethical conduct of judges are revealed.

Keywords: professional ethics, integrity, judicial ethics, judicial reform, international legal standards, judge, status of judges, judiciary.

Постановка проблеми. Сучасний етап політико-правових перетворень в Україні характеризується широкомасштабними реформами у сфері судової влади.

Метою будь-якої правової реформи є такий результат, який виражає цінності та прагнення суспільства. У сфері здійснення правосуддя – це вдосконалення конституційних основ правосуддя для забезпечення кожному громадянину права на справедливий судовий розгляд його справи незалежним і неупередженим судом у визначені терміни на основі принципу верховенства права.

Звідси важливого значення набуває морально-етична складова правового статусу сучасних суддів. Зокрема, як зазначається у Стратегії розвитку судової системи в Україні на 2015-2020 роки [1], розробка та дотримання високих стандартів поведінки та етичних принципів, так само як прозоре інформування громадськості про стан справ у цій сфері, є життєво важливими основами справедливого здійснення судочинства, гарантіями захисту суддів від неналежного впливу та одночасно чинниками, які сприяють підвищенню довіри громадськості до суддів.

Адже ступінь народної довіри до судової влади в Україні вкрай низький. Тому в контексті сучасного повного перезавантаження публічної влади і докорінних змін у системі судоустрою основним завданням судової реформи є відновлення довіри до судової влади, перш за все, через наближення української системи правосуддя до європейських стандартів у контексті євроінтеграції України. Так, в «Угоді про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони» [2] (Угоду ратифіковано Законом № 1678-VII від 16.09.2014 р. [3]), у ст. 14 «Верховенство права та повага до прав людини і основоположних свобод» визначено: «...Співробітництво буде спрямоване, зокрема, на зміцнення судової влади, підвищення її ефективності, гарантування її незалежності та неупередженості та на боротьбу з корупцією. Співробітництво у сфері юстиції, свободи та безпеки буде відбуватися на основі принципу поваги до прав людини та основоположних свобод» [2].

Таким чином, однією з найважливіших умов євроінтеграційних процесів в Україні є реформування системи судоустрою з метою «зміцнення судової влади», зокрема, через підвищення етичних вимог до статусу суддів, відповідно до європейських стандартів.

Аналіз дослідження даної проблеми. Проблематика суддівської етики не є новою, до неї завжди була привернута увага як з боку науковців, так і практикуючих юристів, представників громадськості. Так, питанням етичної поведінки суддів присвячені праці таких вчених як: С. Глуценко, Л. Москвич, Л. Нестерчук, О. Овчаренко, О. Овсяннікова, С. Подкопаєв, Б. Прокопенко, О. Юшкевич та багато інших. Втім, як слушно відмічається в сучасній юридичній літературі, «сьогодні, на жаль, трапляються численні випадки порушення судьями та працівниками суду норм етичної поведінки, тому вказана проблема потребує постійного вивчення та вироблення рекомендацій задля покращення ситуації» [4, с. 196]. Крім того, прийняття низки нових нормативно-правових актів у сфері судоустрою в контексті проведення судової реформи актуалізує проблему визначення змісту такої вимоги до статусу суддів як добросовісність, співвідношення національного законодавства з міжнародними стандартами у сфері визначення вимог до етичної складової правового статусу сучасного судді та ін.

Звідси **метою цієї статті** є розкриття змісту професійної етики та добросовісності як етично-моральних складових статусу судді, як категорій оновленого чинного законодавства у контексті сучасного етапу судової реформи та відповідних міжнародно-правових стандартів.

Виклад основного матеріалу. Міжнародні стандарти морально-етичної поведінки суддів – це система принципів, положень та етичних норм, закріплених в міжнародних документах, що визначають деонтологічну поведінку суддів як у професійної діяльності, так і за її межами.

Системний аналіз міжнародних документів, які містять положення щодо деонтологічної поведінки суддів, надає підстави систематизувати міжнародні стандарти морально-етичної поведінки суддів на загальні, які містяться у

міжнародних документах щодо прав людини та опосередковано визначають ці стандарти, та конкретні вимоги, що закріплені у спеціальних актах, які безпосередньо їх встановлюють.

Зокрема, загальні стандарти містяться у такому важливому документі як Загальна декларація прав людини 1948 року [5], в якому підкреслюється надзвичайна роль судових органів у забезпеченні дотримання прав людини. Так, стаття 8 Загальної декларації проголошує, що кожна людина має право на ефективне поновлення у правах компетентними національними судами в разі порушення її основних прав, наданих їй конституцією або законом. Крім того, стаття 10 Загальної декларації встановлює, що кожна людина на основі повної рівності має право на те, щоб її справа була розглянута прилюдно і з додержанням усіх вимог справедливості незалежним і безстороннім судом. Звідси виокремлюються такі загальні стандарти етичної поведінки суддів: компетентність, ефективність, справедливість, незалежність, безсторонність.

Документом, який має надзвичайне значення для формування європейської регіональної системи захисту прав людини, є Конвенція про захист прав і основоположних свобод людини 1950 року [6]. Стаття 6 «Право на справедливий суд» цієї Конвенції закріплює право кожного «на справедливий і публічний розгляд його справи упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, встановленим законом».

Крім того, у другому розділі «Європейський суд з прав людини» Конвенції визначаються вимоги, що ставляться до суддів Європейського суду з прав людини. Думається, що положення цього розділу можуть бути застосовані і щодо визначення загальних стандартів поведінки всіх суддів. Отже, системний аналіз положень цього розділу надає підстави виокремити такі загальні стандарти щодо посадових критеріїв судді: високі моральні якості, професійна кваліфікація, незалежність, безсторонність, заборона займатися іншою, несумісною зі здійсненням судочинства, діяльністю [6].

Окрім названих міжнародних документів, що містять загальні положення, які стосуються поведінки суддів, заслуговують на особливу увагу також документи, що

безпосередньо встановлюють стандарти етичної поведінки судді.

Зокрема, стандарти моральних якостей суддів визначені в таких міжнародних документах як: Основні принципи незалежності судових органів, схвалені резолюціями Генеральної Асамблеї ООН від 29 листопада та 13 грудня 1985 року; Рекомендації щодо ефективного впровадження Основних принципів незалежності судових органів, схвалені резолюціями Генеральної Асамблеї ООН від 15 грудня 1989 року; Бангалорські принципи поведінки суддів, схвалені резолюцією Економічної та Соціальної Ради ООН від 27 липня 2006 року; Європейська хартія про Закон «Про статус суддів» від 8-10 липня 1998 р.; Велика Хартія суддів (Основні принципи), прийнята Консультативною радою європейських суддів на 11-му Пленарному засіданні в Страсбурзі 17-19 листопада 2010 р. та ін.

Важливе значення мають «Бангалорські принципи поведінки суддів» 2006 року, що схвалені Резолюцією Економічної та Соціальної Ради ООН 27 липня 2006 р. [7].

Зокрема, до таких принципів віднесені: 1) принцип незалежності судових органів в його індивідуальному та колективному аспектах; 2) принцип об'єктивності судді, яка має проявлятися не тільки у змісті винесеного рішення, а й в усіх процесуальних діях, що супроводжують його прийняття; 3) принципи чесності та непідкупності; 4) принцип дотримання етичних норм, який означає: недопущення прояву некоректної поведінки; обов'язок прийняти ряд добровільних обмежень; поведінку, що відповідатиме високому статусу посади судді; уникнення ситуацій, що могли б викликати обгрунтовану підозру чи створити видимість наявності у судді певних схильностей чи упередженого ставлення; заборону брати участь у розгляді справи, якщо будь-хто із членів родини судді виступає як представник будь-якої сторони чи в іншій формі має відношення до справи; заборону надавати місце проживання судді іншим юристам для прийняття клієнтів чи зустрічей з колегами; підтримку суддею високого статусу посади судді і недопущення дій, що не сумісні з неупередженістю і

незалежністю судових органів; заборону використовувати чи дозволяти використовувати авторитет власної посади для досягнення особистих інтересів судді, членів його сім'ї чи інших осіб; заборону відкриття конфіденційної інформації, що стала відома судді в силу його посади з будь-якою метою, що не пов'язана з виконанням обов'язків судді; заборону займатися юридичною практикою в період перебування на посаді судді; 5) принцип рівності, який означає забезпечення рівного ставлення до всіх сторін судового засідання, що має першочергове значення для належного виконання суддею своїх обов'язків; 6) принцип компетентності та старанності судді.

Отже, цей документ визначає принципи, що мають на меті встановлення стандартів етичної поведінки суддів. При цьому зазначається, що «заохочення та підтримка високих стандартів поведінки суддів є безпосереднім обов'язком судових органів кожної держави» [7].

Таким чином, розробка та дотримання стандартів поведінки та етичних принципів у вітчизняній системі правосуддя має кореспондувати відповідним міжнародним стандартам у цій сфері.

Згідно з конституційними змінами та оновленням законодавства в Україні простежується підвищення вимог і професійних стандартів для суддівського корпусу. Так, закріплюється, що «на посаду судді може бути призначений громадянин України, не молодший тридцяти і не старший шістдесяти п'яти років, який має вищу юридичну освіту і стаж професійної діяльності у сфері права не менше п'яти років, який є компетентним, добросесним та володіє державною мовою. Законом можуть бути передбачені додаткові вимоги для призначення на посаду судді» (ч. 3 ст. 127 Конституції України).

Відповідно до ст. 83 Закону України «Про судоустрій та статус суддів» [8] критеріями кваліфікаційного оцінювання судді є: 1) компетентність (професійна, особиста, соціальна тощо; 2) професійна етика; 3) добросесність.

Питання професійної етики та добросесності судді є конституційно-правовими новелами, що підвищують вимоги до моральних якостей суддів. Звідси має не тільки теоретичне але

набуває і практичного значення визначення змісту таких концептів як «професійна етика» та «доброчесність».

Етичні вимоги, пов'язані зі статусом судді, визначені в Кодексі суддівської етики (затверджено XI черговим з'їздом суддів України від 22 лютого 2013 р.) [9]. Отже, до них віднесено: неухильне додержання вимог закону і принципу верховенства права, присяги судді, а також дотримання високих стандартів поведінки з метою зміцнення віри громадян у чесність, незалежність, неупередженість та справедливість суду; обов'язок уникати будь-якого незаконного впливу на діяльність, пов'язану зі здійсненням правосуддя, та бути незалежним від своїх колег у процесі прийняття рішень; не використовувати своє посадове становище в особистих інтересах чи в інтересах інших осіб та не дозволяти цього іншим; докладати всіх зусиль до того, щоб на думку розсудливої, законослухняної та поінформованої людини поведінка судді була бездоганною. Крім того, Кодексом визначені правила поведінки судді під час здійснення правосуддя, що визначені в окремому розділі, аналіз змісту якого надає можливість виокремити такі правила: незалежність, старанність, неупередженість, безсторонність, тактовність, ввічливість, витримка й повага до учасників судового процесу та інших осіб та ін. В окремому розділі визначені правила позасудової поведінки судді, серед яких слід визначити такі: політична нейтральність; неприпустимість поєднання суддівської діяльності з іншою, крім наукової, викладацької та творчої; уникнення взаємовідносин, які можуть вплинути на незалежність та неупередженість судді; обізнаність про майнові інтереси судді та членів його сім'ї; сімейні, соціальні взаємовідносини чи будь-які інші стосунки та втручання з боку органів державної влади не мають впливати на поведінку судді чи ухвалення судових рішень та ін.

У Коментарі до Кодексу суддівської етики (затверджені Радою суддів України 4 лютого 2016 р.) зазначено, що високі стандарти поведінки полягають в тому, що суддя як на роботі, так і за її межами, у повсякденному житті, повинен демонструвати таку поведінку, щоб учасники процесу і оточуючі

бачили в ньому еталон порядності і справедливості – високоморальної, чесної, стриманої, врівноваженої людини [10].

Крім того, правила етичної поведінки містяться у розділі VI Закону України «Про запобігання корупції» від 14 жовтня 2014 р. [11], зокрема, до них віднесено: додержання вимог закону та етичних норм поведінки; політична нейтральність; неупередженість; компетентність і ефективність; нерозголошення інформації; утримання від виконання незаконних рішень чи доручень та ін.

Думається, що наведені правила етичної поведінки у цілому відповідають міжнародним стандартам та є критеріями професійної етики судді.

Втім, щодо концепту «доброчесності», то варто зазначити, що у жодному нормативно-правовому акті немає визначення поняття «доброчесність», що слід вважати прогалиною чинного законодавства.

При цьому сам термін «доброчесність» активно застосовується в законодавстві. Так, окрім чинного Закону України «Про судоустрій та статус суддів» [8], ця категорія вживалася й у нечинному Указі Президента «Про Концепцію подолання корупції в Україні „На шляху до доброчесності“» від 11 вересня 2006 р. Крім того, цей термін також застосовувався і в Законі України «Про засади державної антикорупційної політики в Україні (Антикорупційна стратегія) на 2014-2017 роки» від 14 жовтня 2014 р. № 1699-VII [12]. Цим Законом була передбачена перевірка публічного службовця на доброчесність. При цьому визначалося, що «такі перевірки повинні проводитися з метою забезпечення професійної непідкупності, запобігання корупції серед публічних службовців, перевірки дотримання ними своїх посадових обов'язків, етичних стандартів поведінки, виявлення, оцінки та усунення чинників, що призводять до корупції».

Таким чином, зміст доброчесності у даному випадку виявляється у контексті протилежності змісту корупції, яка визначаються як – використання особою, зазначеною у частині першій статті 3 Закону України «Про запобігання корупції», наданих їй службових повноважень чи пов'язаних з ними

можливостей з метою одержання неправомірної вигоди або прийняття такої вигоди чи прийняття обіцянки/пропозиції такої вигоди для себе чи інших осіб, або, відповідно, обіцянка/пропозиція чи надання неправомірної вигоди особі, зазначеній у частині першій статті 3 визначено Закону, або на її вимогу іншим фізичним чи юридичним особам з метою схилити цю особу до протиправного використання наданих їй службових повноважень чи пов'язаних з ними можливостей (ст. 1 Закону України «Про запобігання корупції»). Отже добросесність – це, навпаки, невикористання визначеною особою «наданих їй службових повноважень чи пов'язаних з ними можливостей з метою одержання неправомірної вигоди або прийняття такої вигоди...», тобто це чесне та безкорисливе виконання своїх службових повноважень та незастосування пов'язаних з ними можливостей в протиправних, корисливих цілях, тобто добросесність треба визначати як протилежність корисливості.

Відповідно до статті 62 Закону України «Про судоустрій і статус ссудів» [8] ссудя зобов'язаний щорічно до 1 лютого подавати шляхом заповнення на офіційному веб-сайті Вищої кваліфікаційної комісії ссудів України декларацію добросесності за формою, що визначається Комісією. У декларації добросесності ссуді зазначаються твердження про: 1) відповідність рівня життя ссуді наявному в нього та членів його сім'ї майну і одержаним ними доходам; 2) своєчасне та повне подання декларацій особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, та достовірність задекларованих у них відомостей; 3) невчинення корупційних правопорушень; 4) відсутність підстав для притягнення ссуді до дисциплінарної відповідальності; 5) сумлінне виконання обов'язків ссуді та дотримання ним присяги; 6) невтручання у правоссуддя, яке здійснюється іншими ссудьями; 7) проходження перевірки ссудів відповідно до Закону України «Про відновлення довіри до ссудової влади в Україні» та її результати; 8) відсутність заборон, визначених Законом України «Про очищення влади».

Таким чином, добросесність ссуді, виходячи з системного аналізу вітчизняного законодавства, означає не тільки

протилежність корупційній поведінці та корисливості при виконанні своїх посадових повноважень, але й сумлінне виконання обов'язків судді та дотримання ним присяги, невтручання у правосуддя, яке здійснюється іншими суддями тощо.

У сучасній літературі проблема визначення доброчесності актуалізується. Зокрема, С. Глущенко визначає доброчесність як «морально-етичний фундамент діяльності судді, котрий визначає межу та спосіб поведінки, що має ґрунтуватися на принципах добрих відносин з особами, суспільством і державою, а також чесності в способі життя, виконанні професійних обов'язків та розпорядженні матеріальними ресурсами» [13].

Висновки. Аналіз законодавства та існуючих наукових підходів щодо визначення змісту доброчесності надає підстави резюмувати, що доброчесність судді – це, безумовно, морально-етична складова правового статусу судді, яку варто визначати через такі складові як «добро» та «чесність». Проте слід підкреслити, що за своїм змістом доброчесність – це не тільки філософська (морально-етична) категорія, але в сучасних умовах це і правова категорія, яка має юридичне значення та правове навантаження. Звідси, зміст доброчесності судді представляється обґрунтованим розкривати через такі складові: невчинення корупційних правопорушень та правопорушень, пов'язаних з корупцією; добросовісне (тобто добре) виконання обов'язків судді та дотримання ним присяги; невтручання у правосуддя, яке здійснюється іншими суддями; чесність та непідкупність судді; чесні та добрі взаємовідносини у системі соціальних зв'язків.

Отже, доброчесність судді можна визначити як міру належної, правомірної поведінки судді щодо доброго (тобто досвідченого, належного, такого, що відповідає поставленим вимогам) і чесного виконання своїх професійних обов'язків та добрих (тобто доброзичливих, чуйних, з дотриманням певних норм моралі та етичних принципів) і чесних взаємовідносин у системі соціальних зв'язків.

Безумовно, визначення відповідності судді чи кандидата на посаду судді цим вимогам є важливим та складним процесом. Відповідно до статті 87 Закону України «Про судоустрій та статус суддів» передбачено створення Громадської ради доброчесності, яка утворюється з метою сприяння Вищій кваліфікаційній комісії суддів України у встановленні відповідності судді (кандидата на посаду судді) критеріям професійної етики та доброчесності з метою кваліфікаційного оцінювання.

Думається, що створення цього органу буде сприяти ретельному та виваженому визначенню відповідності судді чи кандидата на посаду судді вимогам професійної етики та доброчесності.

Резюмуючи викладене, слід відзначити, що важливим аспектом перезавантаження системи судоустрою з метою створення ефективного та справедливого правосуддя є підвищення етичних вимог до суддів відповідно до міжнародних стандартів, що стане певною запорукою існування незалежних та неупереджених судів.

Література:

1. Стратегія розвитку судової системи в Україні на 2015-2020 роки: затверджено Радою суддів України 11 грудня 2014 р. URL: <http://court.gov.ua>
2. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони. URL: <http://zakon.rada.gov.ua>.
3. Про ратифікацію Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони : Закон України від 16 вересня 2014 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 40. Ст. 2021
4. Овсяннікова О. Професійна етика суддів та працівників суду як чинник, що впливає на формування громадської думки. *Підприємництво, господарство і право*. 2016. № 8. С. 196 -200.
5. Загальна декларація прав людини від 10 грудня 1948 р. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_015

6. Конвенція про захист прав і основоположних свобод людини від 04 листопада 1950 р. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_004

7. Бангалорські принципи поведінки суддів, схвалені резолюцією Економічної та Соціальної Ради ООН від 27 липня 2006 року № 2006/23. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_j67

8. Про судоустрій та статус суддів: Закон України від 02 червня 2016 р. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1402-19>

9. Кодекс суддівської етики : затверджено XI черговим з'їздом суддів України 22 лютого 2013 р. URL: [court.gov.ua/userfiles/Kodex%20sud%20etiki\(1\).pdf](http://court.gov.ua/userfiles/Kodex%20sud%20etiki(1).pdf)

10. Про затвердження Коментаря до Кодексу суддівської етики : рішення Ради суддів України від 4 лютого 2016 р. URL: http://zib.com.ua/ua/121844-opublikovano_komentar_do_kodeksu_suddivskoi_etiki

11. Про запобігання корупції: Закон України від 14 жовтня 2014 р. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show>

12. Про засади державної антикорупційної політики в Україні (Антикорупційна стратегія) на 2014-2017 роки: Закон України від 14 жовтня 2014 р. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show>

13. Глуценко С. Що розуміти під професійною етикою та добросовістю в контексті кваліфікаційного оцінювання суддів? *Закон і Бізнес*. URL: http://zib.com.ua/ua/125930-scho_rozumiti_pid_profesinyouy_etikoyu_ta_dobrochesnistyu_v_.html

УДК 347.91

Кувіла О. І.,

аспірант заочної форми навчання
юридичного факультету Хмельницького університету
управління та права, радник управління виконавчої дирекції
Фонду соціального страхування в Чернівецькій області

ACCESS TO JUSTICE FOR PERSONS WITH DISABILITIES IN THE LEGISLATION OF UKRAINE

Access of a person to justice is guaranteed by Article 55 of the Constitution of Ukraine, which states that the rights and freedoms of